

Др ЈАКОВ МРВАЉЕВИЋ
Др МИЛОШ МИЛОШЕВИЋ
Др ДУШАН МАРТИНОВИЋ

ИСТРАЖИВАЊА У ОБЛАСТИ МУЗЕОЛОГИЈЕ, АРХИВИСТИКЕ И БИБЛИОТЕКАРСТВА

Када се расправља о стању, улози и развоју науке у Црној Гори, музејска, архивска и библиотечка дјелатност јављају се као изражени фактори стручно-документационог, па и аналитичког дијела научних истраживања, поготову када је ријеч о истраживањима у области друштвених наука. Упоредо са стручно-документационим радом, зависно од иницијативе институција или надарених појединаца, организовани су и реализовани и сложенији научни радови и пројекти, претежно мултидисциплинарног карактера, из области културног наслеђа. Може се опцијенити да је допринос стручњака из ове три дјелатности на плану валоризације културног наслеђа био за Црну Гору релативно много значајнији и запаженији него што је то био случај у другим републикама, вјероватно и усљед непостојања адекватних научних институција у нашој републици или, пак, недовољне координације научних истраживања. Иако се доста организационих слабости и пропуста, доприноси ових дјелатности на утемељивању основних предуслова за даљи развој научног рада у Црној Гори имају фундаментални значај како у погледу стручно документационе и научне реализације, тако и у формирању научног кадра.

Музејска дјелатност

Музеолошка активност на сабирању, чувању, заштити и презентацији покретног споменичног фонда, поред стручно-документационог рада, неминовно оријентише и на сложенија научна истраживања културног наслеђа. Можда је ово још више потенцирано и чињеницом што је дуго Државни музеј на Цетињу практично и једина установа у Црној Гори која се организовано анга-

жује на валоризацији културног наслеђа на нашем подручју. Каснији развој још више потенцира такву улогу музеја, па и занимљиву појаву да су главни научни радови, па и стручњаци из области валоризације културног наслеђа, активни сарадници Музеја. При томе, они се више баве комплекснијим мултидисциплинарним научним истраживањима него музеолошким проблемима. Посљедица је тога очигледан раскорак између доприноса музејских стручњака, (нпр., историји, етнологији, археологији, историји умјетности, итд.) него музеологији у ужем смислу. Да је тако, најбоље говори чињеница да 17 музејских институција у Црној Гори још увијек нема јасно дефинисане концепције сталних поставки, да има неадекватну или, чак, веома слабу стручно-документациону обраду музејског материјала, (која, логично и неминовно, треба да је основа музеолошког и ширег научног истраживања у овим институцијама), веома слабу заштиту музејског материјала, итд., али и релативно богат производ прилога, чланака, анализа и синтеза из домена културног наслеђа. Такав однос према музеолошкој проблематици довео је неминовно и до индивидуализма у научним истраживањима, што је овакако морало имати утицаја и на квалитет, па и свеукупни допринос, црногорској науци.

Тек у новије вријеме улажу се напори да се та екстензивност у музеолошкој проблематици поправи, већом концентрацијом на стручно-документационом усавршавању, научно фондираној заштити музејског материјала, изради концепција сталних и повремених поставки, истраживању терена и другим више музеолошким питањима битно значајних за даљи развој ове дјелатности, па и науке о културном наслеђу. Уосталом, то је данас у свијету науке доминантан приступ научним истраживањима. Квалитетан стручно-документациони и тимски рад олакшава и квалитетно унапређује било која научна истраживања. Индивидуализам у науци, само у случајевима изразитог талента, праћен интензивним радом, може довести до квалитетног научног истраживања и доприноса науци. У већини, пак, случајева дешава се обрнуто, па долази и до манипулација које могу изазвати супротан ефекат од оног што друштво очекује. Према томе, када је ријеч о истраживању у музеологији, више се може говорити о томе шта су музејски научни и стручни радници дали на истраживању углавном мултидисциплинарне проблематике културног наслеђа него о музеологији као научној дисциплини. У том контексту посебно треба истаћи пионирску активност Душана Вуксана и Риста Драгићевића, који у „Записима“ и другим публикацијама објављују читав арсенал изворне архивске праће, пишу низ чланака из културне историје, анимирају бројне спољне сараднике да усредсреде своја истраживања на културно наслеђе, итд., у ствари, дају основне смјернице научном раду из ове проблематике. То прегалаштво утолико је значајније што се јавља између два свјетска

рата, када доминирају тенденције подређивања и запостављања културног наслеђа црногорског народа.

Послије другог свјетског рата долази до већег друштвеног респекта музеја па и њихове активније улоге у културном животу Републике. Почетком педесетих година на Цетињу, а и неким другим градовима Црне Горе, формирају се нови музеји са израженом претензијом на научна истраживања и кадровско оспособљавање. Године 1959. оснива се и „Гласник Етнографског музеја Црне Горе“, у којем се објављују чланци и прилози из различитих научних дисциплина, али се тежиштем на културном наслеђу. Јован Вукмановић, Саво Вукмановић, Лука Вујовић, Ристо Ковијанић и други музејски радници објављују већи број научних и стручних радова из етнологије, историје, историје књижевности, са тежиштем на области етнологије, историје, историје књижевности, са тежиштем на културном наслеђу.

Обједињавањем музеја на Цетињу, средином шездесетих година, стварају се предуслови за сложенију музеолошку активност, па и научна истраживања на модернијим основама. Већа пажња посвећује се стручно-документационом раду, конзервацији и рестаурацији музејског материјала, истраживању терена, кадровској политици, изради концепције сталних поставки, у ствари музеолошким активностима са научном верификацијом. Умјесто „Гласника Етнографског музеја Црне Горе“, покреће се „Гласник цетињских музеја“ са израженом оријентацијом да објављује радове из музеолошке проблематике и културног наслеђа уопште. Четрнаест бројева тога Гласника и 4 броја претходног представљају данас практично незаобилазну литературу за било која истраживања културног наслеђа Црне Горе. У њему се јављају, поред музејских сарадника, и читав низ афирмисаних стваралаца из Републике и шире.

Уз то, почетком седамдесетих година покреће се и едиција „Културно наслеђе“ у којој се објављују обимнији студији из те области, као што су: „Турске трофејне заставе“ Душанке Бојанић, „Црногорска одликовања“ Милана Јовићевића, „Спомен збирка Милице Сарић-Вукмановић“ групе аутора, итд.

Крајем седамдесетих година јављају се и прве концепције сталних поставки појединих музеја (нпр.: „Тематско-експозициони план поставке Историјског музеја Црне Горе“ групе аутора, „Концепција развоја Етнографског музеја Црне Горе“ и „Предлог за дугорочно рјешавање сталних поставки Музеји — Цетиње“ Јакова Мрваљевића, итд.) засноване на савременим методама музејске презентације, заштите и анимације.

Реализација бројних изложби неминуовно је захтијевало ангажовање на изради каталога. Неки од њих, када је посриједи ретроспектива неког од наших великана сликарства или антолопијска изложба, представљају праву научну студију. Међу њима истичу се радови Младена Ломпара о савременом црногорском

сликарству, Зорице Мрваљевић и Љиљане Ђуришић о народној умјетности.

У другим музејским институцијама Црне Горе оваквих оријентација далеко је мање. Више је то производ самоиницијативе појединаца него организованог дјеловања. Посебно је мало учињено на музеолошкој проблематици, стручно-документационом раду, заштити музејског материјала и концепцијама поставки. Што се тиче научних истраживања културног наслеђа, запажени су радови Павла Радусиновића на проблематици становништва, Рајке Вујошевић на истраживањима рада првог црногорског штампара Божидара Вуковића, и археолошка истраживања Оливере Жижич.

Свакако треба истаћи ангажовање музејских институција, прије свега „Музеје — Цетиње“, на формирању кадрова за музеолошки и шири научни рад. Данас ова институција има 38 радника са високом стручном спремом, углавном историчара, историчара умјетности, етнолога и археолога, од којих су већи број њих већ специјализовани стручњаци за поједине области културног наслеђа. Међу њима има и два доктора наука и 6 постдипломаца, који ускоро треба да стекну звање магистра наука. Један број радника, иако без научних квалификација, стекао је афирмацију веома плодном стручном, па и научном публицистиком. У осталим музејским институцијама једино Музеј града Титовграда има кадар који може организовати сложенија научна истраживања.

Међутим, неопходно је нагласити да би музеолошка и шири научна истраживања културног наслеђа у Црној Гори морала бити много боље организована него до сада. Покушаји да се путем јачања матичне музејске службе побољша и ова дјелатност још увијек не доносе конкретне резултате. Један је од главних разлога све слабији материјални положај ових институција, које не могу одвојити ни најмања финансијска средства за иоле озбиљнија научна истраживања. Штавише, доведено је у питање и издавање „Гласника Цетињских музеја“, а поготову настављање едиције „Културно наслеђе“. РСИЗ за науку има веома мало разумијевања за научни рад у музејима. На примјер, пројекат „Музеја — Цетиње“: „Етнолошке одлике Црне Горе“, разрађен у правцу фундаменталних истраживања у овој тако значајној дисциплини друштвених наука, са ауторима и сарадницима који су обављали успјешно обављање задатака, није прихваћен за финансирање. Започети посао на „Етнолошкој библиографији монтенегрини“ морао је бити обустављен због недостатка финансијских средстава.

Чињеница је да музејске институције у Црној Гори имају већ и значајне резултате, искуство и кадрове, за организовање и реализацију сложених научних истраживања на плану валоризације културног наслеђа. Ипак, очигледна је разурђеност и несистематичност. Развојем научних институција у Црној Гори те су сла-

бости још видније. Неопходна је координација, израда дугорочног програма истраживања културног наслеђа са приоритетима, па и носиоцима тих активности. Из тога би логично произашао и начин финансирања пројекта.

Архивска дјелатност

О значају архива и архивистике заиста није потребно шире говорити пред скупом посвећеном науци. Јер и раније, кроз вјекове, архиви су увијек били на високој цијени, али тада више као доказ фундалног посједа, или привилегија, па као „арсенал власти“ или „меморија нације“. Данас, када је архив незаобилазна лабораторија у којој се налазе и одмјеравају позитивне историјске чињенице за потребе науке, и када је за усвајање било ког тврђења неопходан неки доказ и докуменат — архивска дјелатност улази у жижку интересовања сваког развијенијег друштва. И не само историјска наука, која је сва окренута архиву, него и природне науке, које за своје аргументе узимају експеримент, и оне исто траже архивске изворе за етапе свог развоја.

Управо импонује пажња посвећена архивима у свијету, колосална здања и врхунска техника, што се среће у архивима западних и источних земаља. У неким државама архиви су доњим дијелом депoa укопани у грандиозне природне масиве, да то што се сматра изузетно драгоцјеним, не буде уништено ни при употреби најразорнијег оружја. На жалост, ни приближно такав значај архиви нијесу стекли у Црној Гори, али не само у свјетским релацијама, што би могло и да буде схватљиво, него ли у поређењу са другим југословенским републикама и покрајинама. Једино Црна Гора у СФРЈ није успјела да ријеша елементарни проблем мреже архива, тако да сасвим сигурно, у одсуству надзора архивиста, дана негдје пропада добар дио савремене грађе. Простора за чување архивалија по радним организацијама нема, а у 6 (од постојећих 20) црногорских општина нема архива ни његових депoa, да према законској обавези, приме зрелу архивску грађу на трајно чување (Пљевља, Колашин, Даниловград, Улцињ, Бар и Тиват). Али ни у другим општинама није увијек добро стање. Тако, Општински архив у Титограду, формиран 1980. год., дакле преко 30 година послвије оснивања првог архива у Републици (Котор, 1949), ни данас, послвије четири године рада, нема депoa! И не може се ни сматрати комплетним архивом, када не може да обавља своју основну функцију. Архивски центар у Никшићу уклопљен је у Центар за културу, а Бијело Поље и Иванград повезали су музеје и архиве у једну организацију, док је Архив за раднички покрет у Титограду, у ствари, дио Историјског института. Разумије се да је све то сасвим ван схеме архивског законодавства и архивистичке праксе и у Југославији и у свијету.

Према томе, досадашњи развој архивске службе у Црној Гори сасвим је дефицитаран. Комплетних архива, заправо, има само 4 (Цетиње, 1951; Котор, 1949; Херцег-Нови 1959; Будва, 1976). Материјална средства, кадар и простор у великој већини, сасвим су недовољни. Има непотпуних архива са 2 радника (Никшић, Иванград), па чак и са једним (Бијело Поље). Знатно је боља слика са бројем и квалитетом стручног кадра у архивима Цетиња (10), Котора (7), Титоград (Општински архив 6, Архив за раднички покрет 5), Херцег-Нови (4) и Будва (3). Међу укупно 21-им радником са високом школском спремом, два су доктори наука а два магистри.

Архиви Црне Горе финансирају се сасвим недовољно, искључиво преко самоуправних заједница културе. Архив Црне Горе и Историјски архив у Котору финансира Републички СИЗ културе а остале општинске архиве СИЗ-ови културе по општинама. Иако архиви не могу да стекну ни динара споредног прихода, они се третирају на исти начин као и друге установе културе, које то могу. Како се у Црној Гори могао дозволити овако слаб развој архивске дјелатности, и поред великих напора одговорних фактора, није јасно, када је и раније био тако карактеристичан култ историцизма и преношења јуначких традиција, па се могла очекивати велика брига за архиве. У ствари, никад није било правих и отворених отпора, али је, и поред добре воље и јасних одлука, на крају новац редовито ишао на неку другу страну. Али нарочито сада (када постоје институти, Универзитет и Академија наука и умјетности) мора се очекивати енергична друштвена акција да се архивска мрежа коначно оствари, архиви среде и учине доступним науци. У овом тренутку, и добро је да се то пред овим скупом каже, архивска се грађа нашег савременог друштва уништава. Остајемо запањени пред чињеницом да су све прохујале историјске категорије налазиће разлог да чувају своју историјску грађу — стари и средњи вијек, патрицијат, пучани и грађанство, све цркве, краљеви и цареви — али не и ослобођени радни човек нашег времена!

Пошто смо се најсажетије обавијестили о досадашњем развоју и садашњем степену архивске службе у Црној Гори, треба сумарно одговорити још на неколико битних питања за овакав скуп.

Прво, које се намеће, јесте да ли су, и поред општег слабог развоја, макар неки архиви у Републици створили повољне предуслове за научну есплорацију своје грађе?

Затим, да ли су архивисти из Црне Горе да би неки допринос архивистици, као помоћној историјској науци, и историји у целини?

Даље, како би се, у садашњим економским тешкоћама, ипак могао сагледати неопходан развој архивске службе?

И, најзад, да ли наука, од своје стране, показује интересовање за проучавање архивских извора, макар тамо гдје за то постоје добри услови?

I

Битан допринос архивске дјелатности науци без сумње је: средити архивску грађу и опремити је таквим научно-обавјештајним средствима да су тематска проучавања релативно лака и једноставна. До тога је, у неким архивима, ипак дошло.

Послије дужег интерног рада сваког архива појединачно, дошло се, иницијативом Савеза друштава архивских радника Југославије (СДАРЈ) 1983. године, до публикације: Архивски фондови и збирке СФРЈ СР Црне Горе. У том изузетно важном дјелу, на 135 страница, дат је сумарни преглед архивских фондова и збирки за 5 архива (Цетиње, Котор, Херцег-Нови, Никшић, Титоград — Архив за раднички покрет). Поред тога, за Историјски архив у Котору (ИАК) приређен је још 1977. год. много разрађенији „Водич кроз архивску грађу, са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки“. Ту се на 480 страница, за сваки фонд и збирку дају информације у 13 категорија питања. Али, што је још важније, Историјском архиву у Котору су израђени регистри и аналитички индекси за више стотина свежака од XIV до XIX вијека, и у Архиву Херцег-Новога рађена су научнообавештајна средства.

Ако развој архивске службе у цјелини у Црној Гори није могао и ићи истим ритмом као у другим републикама и покрајинама, било чврсто повезано са Савезом арх. радника Југославије и са његовим комисијама, настојећи да се, гдје је год то било могуће, сарађује и у југословенским и у међународним акцијама и тиме допринесе и развоју архивистике у Црној Гори. Тако су архивисти ове Републике веома активно учествовали у иницијативама, редакцијама, обрадама и најкрупнијим стручним потхватима СДАРЈ, као што су: перманентно излагање стручно часописа „Архивист“ (редакција, стручни радови), издавање Рјечника архивске терминологије Југославије (Загреб 1972), Приручника из Архивистике (Загреб 1977) и већ споменути „Архивски фондови и збирке у СФРЈ — СР Црна Гора“ (Београд 1983).

Исто тако, више архивиста из Црне Горе било је веома активно и у научним обрадама архивске грађе (видјети библиографије активних архивиста: Ђ. Пејовића, Р. Ковијанића, Сл. Мијушковића, М. Милошевића, М. Лукетића, М. Црнић-Пејовић). И на домаћим и међународним конгресима архивиста, стручњаци из Црне Горе активно судјелују, као дискутанти, панелисти или коаутори пленумских реферата (Висбаден, Брисел, Мадрид, Москва, Вашингтон, Лондон, Бон). То је дошло до изражаја и у су-

дјеловању у UNESCO-овим формацијама, као што су рад на Водичу за историју нације, Међународни архивски сто и предсједавање у Секцији професионалних друштва архивиста МАС-а.

Даљи неопходан развој архивске службе у Црној Гори, као важан предуслов за развој науке уопште, видимо, у садашњим економским условима, на слиједећи начин.

Како је нереално очекивати скупа отварање комплетних нових радних организација, требало би већ постојеће архивске нуклеусе ослободити неприродних веза, осамосталити их и свестрано ојачати за рад на ширем регионалном и међуопштинском принципу.

1. За сјеверозападну регију црногорских општина већ постоји споменути архивски нуклеус у Никшићу, који би требало да, као самосталан међуопштински архив, обухвати подручја: Даниловграда, Шавника, Жабљака и Плужина.

2. За сјевероисточну регију постоје већ два нуклеуса у Иванграду и Бијелом Пољу, око којих би требало да се на договорени начин окупе Пљевља, Плав, Рожаје, Мојковац и Колашин.

3. Три приморске општине (Улцињ, Бар и Тиват) треба да се одлуче да ли ће се удружити са већ постојећим околним архивским службама (Будва, Титоград, Котор, Херцег-Нови), или ће основати своје, удружене или самосталне општинске, или међуопштинске архиве.

4. Општински архив Титограда треба да добије првенствено прави смјештај и довољне депое, а Архив Црне Горе на Цетињу да се ојача, нарочито матичном службом.

Проблем који се оставља за крај посебно је занимљив. Ширење научне мреже у Црној Гори није се видније одразило у архивима. Научни радници из Института, нови универзитетски професори и академици, са малим изузецима, у релативно малом броју залазе да научно раде у архивима, док има истраживача из других република и покрајина који ту систематски раде.

Разумије се да би озбиљна препрека могли бити страни језици старијих извора, али чак и старије ћириличке списе обрађују дужи низ година у Которском архиву, нпр., научни радници из Новог Сада и Задра.

Изгледа да велики труд и вријеме, које тражи архивски рад, више оријентише истраживаче на објављену штампану грађу и књиге него на архивске изворе. Што, очигледно, није најбоље.

Са издавањем извора отпочело се у ЦАНУ и то треба систематски наставити. Међутим, како за то има мало снага, требало би посебно учити младе на посебним курсевима, за рад на старијој архивској грађи.

Исто се односи на други и систематски рад по страним архивима.

Библиотечка дјелатност

Библиотекарство, као дјелатност од посебног друштвеног интереса, мање-више код свих развијених земаља, прерасло је статичку улогу чувара знања и постало активни чинилац свеукупног материјалног и духовног напретка, добијајући васпитно-образовне, информативно-рефералне и стручно-научне функције. Стога у нашем друштвено-економском и културном животу библиотекарство треба да добије значајну улогу.

Поред основне дјелатности (сакупљања, селекције, обраде, чувања и давања на коришћење библиотечког материјала), библиотекарство у нашој Републици, које има дугу традицију, програмира и организује научноистраживачки рад као значајан вид свог ангажмана. То се односи у првом реду на Националну библиотеку Црне Горе, која као општа научна институција, у смислу специјалних позитивних законских прописа који регулишу њезин рад и уопште научну дјелатност у Црној Гори, у потоњој деценији остварује више значајних научноистраживачких подухвата, од којих су неки, штавише, верификовани као пројекти од капиталног значаја за нашу националну културу и науку.

Централна народна библиотека СР Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“ једна је од најстаријих културно-научних институција црногорских (основана 1893, а обновљена 1946), благодарећи богатству књижних фондова и другог библиотечког материјала (цијени се на око 1 100 000 библиј. јединица), деценијама је служила црногорској науци као незамјенив извор, а и организовала је у складу са релативно скромним кадровским могућностима, одређена стручна и научна истраживања, која су, заправо, нужан постулат наше националне културе. Додуше, ови пројекти — израда националне библиографије, централног каталога периодике и књига, валоризација књижевног и уопште културног наслеђа, само су дјелимично могли бити реализовани због познатих околности — кадровско материјалних тешкоћа.

Па ипак, у области библиографских истраживања постигнути су значајни резултати. Ослањајући се на раније, тако рећи пионирске подухвате рада на црногорској библиографији од средине прошлог вијека, 50-их година овог стољећа у ЦНБ су, иако у условима малобројног дефицитарног стручног и научног библиотечког кадра, зналачки програмиране научноистраживачке и стручне активности на плану истраживања ретроспективне црногорске библиографије књига, националне текуће библиографије и специјалних библиографија и реализоване поглавито ангажовањем научних радника као спољних сарадника. Посљедних година нај је рад, међутим, интензивнији благодарећи бољим кадровским и материјалним приликама, већем разумијевању надлежних и друштва уопште, и потребама културе и науке за том врстом истраживања.

Да би обезбиједила континуирани и систематски рад на библиографским истраживањима, ЦНБ је прије пет година (1979) урадила пројекат „Црногорска библиографија 1494—1994“, и уврстила га у дугорочни програм својега научноистраживачког рада. Након рецензирања и исцрпних јавних дискусија о њему, које су трајале неколико година Скупштина СР Црне Горе, цијенећи друштвену сврсисходност, значај и обимност посла на његовој реализацији, крајем 1983. године формирала је Савјет Пројекта, који га је верификовао у редовној процедури, оцијенивши га као трајно вриједан за црногорску културу, јер се без таквих претходних претраживања не може замислити успешни рад на науци, енциклопедистици и другим истраживањима црногорске прошлости и садашњости. Год. 1955. штампан је на гештетнеру у 80 примјерака „Преглед штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1494—1984“, поводом 460 годишњице Црнојевића (Ободске) штампарије. Двије године доцније ЦНБ је на истој техници издала „као своје штампане каталогe“ читаву једну едицију „Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској“ (књ. I св. 1, 1957, књ. II св. 1, 1957, књ. III св. 2, св. 3, 1958).

Пројекат обухвата сва дјела издата у Црној Гори од појаве прве ћириличке штампане књиге у нас (*Октоиха првогласника* 1493/4), дјела црногорских аутора (Црногораца, и људи поријеклом из Црне Горе, без обзира на то како су се национално изјаснили) издата било гдје у свијету и на било којем језику (почев од 1474, Андрија Палташић-Которанин), као и дјела оних аутора, припадника других народа, издата ван Црне Горе, која се односе на Црну Гору и Црногорце. То значи да ће вишетомна *Црногорска библиографија* обухватити и ретроспективну и текућу библиографију црногорског народа и других народа и народности који живе у Црној Гори (ретроспективна библиографија књига, брошура, музикалија; ретроспективна библиографија чланака и прилога у часописима и новинама; ретроспективна библиографија серијских публикација; текућа библиографија књига, брошура и музикалија; текућа библиографија чланака и прилога у новинама и часописима; текућа библиографија серијских публикација). На темељу овако кондицираних критеријума предвиђа се да комплетно издање *Црногорске библиографије 1494—1994*, ако се, разумљиво, обезбиједи неопходне кадровско-материјалне претпоставке, и библиографије дјела — други о Црној Гори, издаје у шест томова, штампаних у дванаест књига до великог јубилеја 1994. године. На једној књизи ове вишетомене библиографије већ су завршена истраживања (*Црногорска библиографија серијских публикација 1835—1984*), и она је приређена за штампу.

Програм истраживања и публиковања појединих томова, односно књига *Црногорске библиографије* планира се сукцесивно до завршетка Пројекта. Према томе, овај по опсегу огромни и значају изузетни културни и научни подухват треба да се доврши

до 1994. године, када ће се свакако прославити 500 годишњи јубилеј штампане ријечи у Црној Гори.

Што се тиче истраживачког рада на осталим врстама библиографија, специјалним прије свега, постигнути су изванредни резултати. Досад је ЦНБ објавила у виду посебних издања 13 стручних и персоналних библиографија, на око 2 830 страница штампаног текста. У тај опсег спадају ова старија важнија часописна црногорска периодика и већина савремених часописа, не рачунајући поједине библиографије које су за рачун других издавача у Црној Гори уредили аутори ван Библиотеке (нпр. *Историјских записа, Стварања* итд.).

Посебан допринос публиковању резултата научноистраживачког рада у области библиографије даје *Библиографски вјесник*. Та, иначе прва и једина периодична научно-стручна, публикација ове врсте у Југославији, током свог 13-годишњег редовног ритма излагања (закључно са бр. 3/1984, у 39 бројева) објавила је велики број библиографија, био-библиографија, текстова из историје и теорије библиотекарства, информатике и културне историје на преко 5 000 страница.

Поред назначених стручних и научноистраживачких библиографских претраживања, ЦНБ је, по природи ствари, законски обавезна да „проучава рукописе и старе књиге значајне за нашу националну културу, а посебно документацију везану за развитак културе и писмености у Црној Гори“, да „врши опис јужнословенских ћирилских рукописа“, те да уопште „обавља научноистраживачки рад из области библиотекарства“ и да, напоскон, „издаје публикације из овога дјелокруга, стручну и приручну библиотечку литературу, необјављену библиотечку грађу, као и резултате свог стручног и научноистраживачког рада о библиотечкој дјелатности“. На жалост, за ове „Законом („Сл. лист СРЦГ“ бр. 16/1977) дефинисане важне научно-стручне задатке ЦНБ још увијек није кадровски оспособљена: недостају јој стручњаци-специјалисти који би се бавили археографским и другим научним радом, проблемима који би одговарали институционалном карактеру Библиотеке, а којом се тематиком друге научне установе и организације мало или нимало не баве. (Утолико прије што институције истог ранга у СР/САН имају развијене одговарајуће службе, које се успјешно баве проучавањима поменуте проблематике и публиковањем истражених резултата.) Отуда у домену ових научних дисциплина у Црној Гори постоји ошјетна празнина — немамо публикованих радова, иако постоје потребе за таквом врстом истраживања. Но, и на те проблеме ЦНБ није пасивно гледала. Недавно је урађен пројект „Проучавање и заштита старе и ријетке књиге и периодике у Црној Гори“, који, како се из наслова види, има двоструки циљ: да се проучи и превасходно заштити стари и раритетни књижни фонд у Црној Гори, и о Црној Гори, рачунајући и на евентуалне могућности изучавања оних екземплара који се чувају по збиркама и трезорима у иностранству. (Овај драго-

цјени фонд у нашој Републици јако је угрожен. Посебно је алармантно стање у конфесионалним организацијама. По црквама и манастирима књиге су нападнуте обољењима, влагом и микроорганизмима. Постоји опасност од отуђивања због техничке и физичке незаштићености). Прва фаза на овом Пројекту треба да обухвати идентификовање стварног стања књижног фонда, према постојећој оскудној евиденцији и публикованим инвентарима и каталожским описима, затим да се изврши ревизија свих фондова (са посебним освртом на физичко стање појединих књига и превентивне мјере заштите) и њихова каталогизација. Предвиђена је каталожска обрада рукописа и старе штампане књиге, са уношењем свих записа, како би се ревидирала досадашња знања о тим фондovima и њиховом историјату. Као плод тих истраживања, на крају би се штампао Генерални каталог рукописа и старих штампаних књига на територији СР Црне Горе, праћен одговарајућим студијама и научним коментарима. Овај „микро-пројекат“ прихваћен је ове године од СИЗ-а за научне дјелатности у склопу макро-пројекта „Монтенегрина — културна прошлост Црне Горе“, који води Лексикографски завод Црне Горе, у сарадњи са још неким институцијама (Музеји—Цетиње). Истраживања су у току, захваљујући симболичним финансијским средствима поменутог СИЗ-а. Обим и природа ових научних истраживања нужно захтијевају вишегодишњи рад, који ће ЦНБ успјешно моћи да, уз нешто више напора и разумијевања надлежних који финансирају њену дјелатност, (СИЗ културе, СИЗ науке), финализира.

Када је ријеч о заштити књижног фонда и папира уопште у Црној Гори, ЦНБ је суочена са озбиљним проблемима. Има солидан функционално рађен намјенски простор са неопходним уређајима за конзервацију и ламинацију књига, али нема неопходног кадра — конзерватора папира (упражњена мјеста не могу се попуњити због ниских личних доходака и стамбених проблема). Стога би ваљало тражити одређена рјешења у заједници са Републичким заводом за заштиту споменика културе (можда и са Културолошким факултетом), у смислу адекватне подјеле рада, према природи посла и материјала...

Осим наведених научноистраживачких пројеката, ЦНБ је посљедњих година радила и на пројекту: *централног каталога периодичних публикација у Црној Гори*, заједно са Универзитетском библиотеком у Титограду. Истини за вољу, то су више стручни послови, и из домена матичних функција ових двију организација, за које оне нијесу довољно оспособљене, па је нађен као једини излаз поменута солуција финансирања, што ће, свакако, бити од културне и научне користи...

Сматрамо да би требало и убудуће да се научна истраживања ЦНБ крећу у два започета основна магистрална правца: рад на националној библиографији и на изучавању старог књижног фонда. Упоредо би било потребно и цјелиходно проучавати и ис-

торију библиотекарства у Црној Гори, будући да је она неизучена, упркос богатој традицији.

Уз то, било би нужно припремати (школовати, специјализовати) научне кадрове који би се бавили проучавањем посебних тема и пројеката из археографије и сродних научних дисциплина, као што су филологија, палеографија, историја умјетности и књижевности, с обзиром на богате посебне фондове Библиотеке и неизучени фонд „Монтенегрине“, при чему би се ти стручњаци оријентисали на аналитичко-синтетичка истраживања, тј. на рад који би представљао вишу фазу и суптилнију форму научне дјелатности ЦНБ.

За научно истраживање Библиотека тренутно има свега два научна радника (виша научна сарадника), једног са пуним а другог са пола радног времена. Због ниских личних доходака карактеристична је флукутација високошколског кадра. У посљедњој години ЦНБ су напустили један доктор и један магистар наука. Тиме је ЦНБ изгубила могућност стицања статуса научне јединице. Да би се такав статус могао и правно добити, неопходно је боље стимулирање кадра за специјализације, за стицање звања доктора и магистара наука, како би се могли укључити у програмирану организацију научноистраживачког рада, на коју обавезују и постојећа законска регулатива, пракса сличних установа и, коначно, друштвена потреба. Исто тако, било би потребно да надлежни органи створе могућност финансирања за попуњавање упражњених радних мјеста по систематизацији за један број магистара, доктора наука или лица са већ стеченим научним звањима. Ово би убрзало формирање научне јединице која би вршила избор асистената и стручних сарадника из редова радника запослених у Библиотеци, чиме би се повећале потенцијалне могућности тимског и интердисциплинарног научног рада. Разумије се, за оваква кадровска одређења нужно би било рјешавати и стамбена питања! Очигледно, научна истраживања која спадају у домен ЦНБ врло су значајна за науку и националну културу. Познато је да су у свим развијенијим земљама свијета националне библиотеке, по правилу, истакнути научни центри. И у готово свим нашим СР/САП националне и покрајинске библиотеке значајни су нуклеуси, не само за савремено и стручно вођење библиотекарства свог матичног подручја већ и специфичне научне организације које за овој научни радијус (домен) имају „непокривена“ подручја у науци и култури. Нема правих разлога да то постане, иако са знатним закашњењем, и ЦНБ, тим прије што се она извјесним научним пословима *de facto* и досад доказала.

Централна библиотека, у перспективи развоја Музејског одјељења (Музеја књиге и штампарства) предвиђа као најприкладнију — институционалну форму: одсјек за проучавање црногорске културне прошлости. Кадровски ојачано, ово одјељење (односно одсјек) могло би се користити фондовима ЦНБ, Архива СР ЦГ, Музеја и другим, обједињавајући научне потенцијале тих институ-

ција и Културолошког факултета, ангажујући их на реализацију појединих пројеката.

Имајући у виду праксу финансирања осталих националних библиотека у СФРЈ, неопходно је да и СИЗ за научне дјелатности СР Црне Горе у одговарајућем проценту учествује у финансирању основне дјелатности ЦНБ.

На крају једно размишљање и још један предлог: раздваја нас временска дистанца од девет година, када ће се прославити 500. годишњица од појаве првих штампаних ћириличких књига у нас, и почетка рада прве државне штампарије (Црнојевића или Ободске) у Европи. Овај крупни догађај не само у историји црногорске културе него и културе наших народа, па и шире, треба благовремено организовати и плански припремити. Стога смо трамо да је прави тренутак, у сваком случају не преурањени, да се и по културно-научној (ЦАНУ, ЦНБ итд.) и самоуправно-државној линији (одговарајући СИЗ-ови, Скупштина СРЦГ и др.) већ покрену иницијативе за конституисање одређених оперативних тијела која ће планирати све потребне активности да се та велика културна манифестација дочека спремно.